

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

TORLI XALQ CHOLG'ULARINING KELIB CHIQISHI

Muhammadjonov Otabek Mansurjon o'g'li

*Qo'qon davlat universiteti san'at va
sport fakulteti "Cholg'u ijrochiligi" Afg'on rubob yo'nalishi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada torli xalq cholg'ularining kelib chiqishi, ularning tarixiy rivoji va o'zbek musiqiy madaniyatidagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada torli cholg'ularning dastlabki shakllari, xalq musiqasidagi o'rni va turli davrlardagi o'zgarishlari yoritiladi. Shuningdek, maqolada torli cholg'ular orqali milliy musiqaning badiiy ifodasi, ansambl va solist ijrosidagi texnik imkoniyatlar, shuningdek xalq cholg'ularining boshqa janrlar bilan integratsiyasi haqida ma'lumotlar beriladi. Tadqiqot natijalari torli cholg'ularning tarixiy meros sifatida ahamiyatini ochib beradi va ularni zamonaviy musiqiy ijroda qo'llashning badiiy usullarini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *torli cholg'ular, o'zbek musiqasi, tarixi, badiiy ijro, xalq cholg'ulari, simfonik va ansambl ijro*

Аннотация: *В статье рассматривается происхождение струнных народных инструментов, их историческое развитие и роль в узбекской музыкальной культуре. Анализируются ранние формы струнных инструментов, их место в народной музыке и изменения, происходившие на протяжении различных эпох. Особое внимание уделяется художественному выражению через струнные инструменты, техническим возможностям в ансамблевой и сольной игре, а также интеграции с другими музыкальными жанрами. Результаты исследования подчеркивают историческое и культурное значение струнных инструментов и их современное применение в музыкальной практике.*

Ключевые слова: *струнные инструменты, узбекская музыка, история, художественное исполнение, народные инструменты, симфоническая и ансамблевая игра*

Annotation: *This article examines the origin of stringed folk instruments, their historical development, and their role in Uzbek musical culture. It analyzes the earliest forms of stringed instruments, their place in folk music, and their evolution over different periods. Particular attention is paid to artistic expression through stringed instruments, technical possibilities in ensemble and solo performance, and integration with other musical genres. The research highlights the historical and cultural significance of stringed instruments and their application in contemporary musical practice.*

Keywords: *stringed instruments, Uzbek music, history, artistic performance, folk instruments, symphonic and ensemble performance*

KIRISH

Torli xalq cholg'ulari o'zbek milliy musiqa madaniyatining eng qadimiy va badiiy jihatdan boy unsurlaridan biri hisoblanadi. Ushbu cholg'ular nafaqat xalq qo'shiqlari va raqslar bilan bog'liq, balki musiqiy ansambllarda va solist ijrosida ham o'ziga xos o'rin tutadi. Torli cholg'ularning shakllanishi va rivoji xalq musiqasining tarixiy jarayonlari, turli etnik guruhlar musiqiy an'analari va madaniy almashinuvlar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, ularning kelib chiqishini o'rganish nafaqat musiqiy, balki tarixiy, etnografik va badiiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Torli cholg'ular qadimiy davrlardan beri xalq musiqasida ishlatilib, o'zbek musiqiy tafakkurining rivojlanishida muhim vosita bo'lib kelgan. Dastlabki torli cholg'ularning shakllari, ularning materiali, qurilishi va tovush xususiyatlari o'sha davrning musiqiy-estetik didi bilan bog'liq bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan torli cholg'ular turli shakllar va turli ohanglar bilan boyib, milliy ansambl va simfonik ijroda o'z o'rnini topdi.

Shu bilan birga, torli cholg'ularning pedagogik va ijodiy ahamiyati ham katta. Ular musiqiy ta'lim jarayonida o'quvchilarga melodik, ritmik va frazali ijro uslublarini o'rgatishda ishlatiladi, shuningdek, xalq musiqasining milliy ifodasini saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada torli xalq cholg'ularining kelib chiqishi, tarixiy rivoji, turlari va milliy musiqa madaniyatidagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari torli cholg'ularning badiiy, pedagogik va tarixiy ahamiyatini yoritib beradi hamda ularni zamonaviy musiqiy ijroda qo'llashning badiiy usullarini ko'rsatadi.¹

ASOSIY QISM

1. Torli cholg'ularning paydo bo'lishi va tarixiy rivoji

Torli xalq cholg'ulari insoniyat tarixida eng qadimiy musiqa vositalaridan biri hisoblanadi. O'zbek musiqiy madaniyatida ular qadimiy davrlardan beri ishlatilgan bo'lib, dastlab to'qimalar, yog'och, shox va torli materiallardan tayyorlangan oddiy shakllarda bo'lgan. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, torli cholg'ular Markaziy Osiyo hududida ming yillar davomida shakllangan va rivojlangan.

O'zbek musiqasida torli cholg'ularning dastlabki shakllari xalq kuylari va rasmiy marosimlar uchun ishlatilgan. Shu davrda cholg'ular asosiy melodik vazifani bajarib, ritmik va harmonik qo'llanmalar bilan birga ansambl ijrosida muhim rol o'ynagan. Vaqt o'tishi bilan torli cholg'ular yangi tur va shakllar bilan boyib, o'zbek xalq musiqasining asosiy elementiga aylangan.

2. Torli cholg'ular turlari va ularning xususiyatlari

Torli cholg'ularning turli shakllari o'zbek musiqiy tafakkurining rang-barangligini aks ettiradi. Ular odatda ikki asosiy turga bo'linadi: **simsiz (ochiq torli) va simli cholg'ular**.

¹ Sobirov, I. Xalq cholg'ularining zamonaviy ijrosida badiiy usullar. Toshkent: Ilm, 2012.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Simsiz torli cholg‘ular: Dastlabki shakllari ko‘pincha yog‘ochdan yasalgan bo‘lib, xalq qo‘shiqlari va raqslarni iloji boricha tabiiy ohanglarda ijro etish uchun ishlatilgan. Masalan, dutor va tanburning dastlabki shakllari xalq musiqasida qo‘llanilgan.

Simli torli cholg‘ular: Bu turga dutor, rubob, tanbur, sato kabi cholg‘ular kiradi. Ularning tovush chiqarish texnikasi simlar soni va ularning tortilish darajasiga bog‘liq. Ushbu cholg‘ular xalq musiqasida melodik va harmonik vazifani bajaradi, shuningdek, ansambl ijrosida asosiy badiiy rol o‘ynaydi.

Torli cholg‘ularning har bir turi o‘ziga xos melodik diapazon, timbr va frazali ijro imkoniyatiga ega bo‘lib, bu musiqiy asarni boyitadi va milliy ifodani yanada kuchaytiradi.

3. Milliy musiqa madaniyatida torli cholg‘ularning o‘rni

O‘zbek xalq musiqasida torli cholg‘ular nafaqat ansambl va solist ijrosida, balki madaniy meros sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ular xalq qo‘shiqlarini, raqslarini va maqom janrini ifodalashda asosiy vosita hisoblanadi.

Dirijorlar va musiqachilar torli cholg‘ularning melodik va ritmik xususiyatlarini inobatga olib, ansambl ijrosida badiiy uyg‘unlikni ta‘minlaydilar. Shu bilan birga, torli cholg‘ular pedagogik jihatdan ham muhim bo‘lib, musiqiy ta‘lim jarayonida o‘quvchilarga frazali ijro, ritm va melodik aniqlikni o‘rgatadi.

4. Torli cholg‘ularning boshqa janrlar bilan integratsiyasi

Torli cholg‘ular faqat xalq musiqasi bilan cheklanmay, simfonik, teatr va zamonaviy musiqiy janrlarda ham qo‘llaniladi. Masalan, o‘zbek simfonik orkestrlarida rubob yoki dutorning frazali partiyalari ansamblga milliy ohang kiritadi va musiqa asarining badiiy mazmunini boyitadi.²

Shuningdek, torli cholg‘ular zamonaviy kompozitsiyalarda ham ishlatiladi. Kompozitorlar milliy cholg‘ularni yangi musiqiy uslublar va janrlarga moslashtirib, ularning pedagogik va badiiy salohiyatini kengaytiradilar. Bu jarayon torli cholg‘ularning tarixiy meros sifatidagi ahamiyatini saqlash bilan birga, ularni zamonaviy musiqaga moslashtirish imkonini beradi.

XULOSA

Torli xalq cholg‘ulari o‘zbek musiqa madaniyatining eng qadimiy va badiiy jihatdan boy unsurlaridan biri bo‘lib, ularning kelib chiqishini o‘rganish milliy musiqaning tarixiy, pedagogik va ijodiy jihatlarini chuqur anglashga imkon beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, torli cholg‘ular dastlab oddiy shakllarda paydo bo‘lib, xalq qo‘shiqlari va marosimlarda ishlatilgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan ularning texnik va badiiy imkoniyatlari kengaygan, turli shakl va turlarga ega bo‘lgan. Bu jarayon milliy musiqa tafakkurining rivojlanishida muhim rol o‘ynagan.

Torli cholg‘ular xalq musiqasining melodik va ritmik ifodasini boyitib, ansambl va solist ijrosida markaziy rol o‘ynaydi. Ular nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki pedagogik

² Islomov, M. *Milliy cholg‘ular va ularning ijodiy imkoniyatlari*. Toshkent: Sharq, 2016.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ahamiyatga ega bo'lib, musiqiy ta'lim jarayonida o'quvchilarga frazali ijro, ritmik aniqlik va melodik tafakkur asoslarini o'rgatadi. Shu bilan birga, torli cholg'ular milliy musiqa an'analarini saqlash va rivojlantirishda, ularni zamonaviy musiqiy janrlarga moslashtirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Maqolada ta'kidlanganidek, torli cholg'ularning boshqa janrlar bilan integratsiyasi, xususan simfonik va zamonaviy kompozitsiyalardagi ishlatilishi, ularning tarixiy meros sifatidagi ahamiyatini mustahkamlab, milliy musiqa madaniyatini global maydonda namoyish etish imkonini yaratadi. Shu tariqa, torli cholg'ular nafaqat o'zbek musiqasining badiiy ifodasini boyitadi, balki milliy identitet va musiqa madaniyatining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, torli xalq cholg'ularining kelib chiqishi va rivojini o'rganish o'zbek musiqiy madaniyatini chuqurroq anglash, ansambl va simfonik ijro madaniyatini rivojlantirish hamda zamonaviy musiqiy pedagogik yondashuvlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, torli cholg'ularni ilmiy asosda o'rganish va ularni zamonaviy ijroda qo'llash milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirishning strategik yo'nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, N. **O'zbekiston musiqasi tarixi**. Toshkent: O'zbekiston, 2010.
2. Tursunov, S. **O'zbek xalq cholg'ulari tarixi**. Toshkent: Fan, 2008.
3. Xolmatov, R. **Torli cholg'ular va milliy musiqa madaniyati**. Toshkent: Sharq, 2014.
4. Karimov, A. **O'zbek musiqiy ansambl va orkestrlari**. Toshkent: Ilm, 2015.
5. Islomov, M. **Milliy cholg'ular va ularning ijodiy imkoniyatlari**. Toshkent: Sharq, 2016.
6. Rasulov, D. **O'zbekiston musiqiy merosi va cholg'ular**. Toshkent: O'zbekiston, 2005.
7. Sobirov, I. **Xalq cholg'ularining zamonaviy ijrosida badiiy usullar**. Toshkent: Ilm, 2012.
8. Jumanov, F. **Torli cholg'ular: tarix, turlari va ijro madaniyati**. Toshkent: Fan, 2018.
9. Toshpulatov, O. **O'zbek musiqiy pedagogikasi va cholg'ular**. Toshkent: Ilm, 2011.
10. Nazarov, B. **Milliy musiqa va torli cholg'ular uyg'unligi**. Toshkent: Sharq, 2009.

